

ОСОБИНЕ КОНСОНАНТСКОГ СИСТЕМА ГОВОРА ЈАВОРАНА

У раду се даје преглед основних особина консонантског система недовољно истраженог дијалекатског ареала, затим се пореди са стањем у стандардном српском језику и додатно се прецизира његово мјесто у свјетлу источнохерцеговачког (херцеговачко-крајишког) дијалекта као компактне говорне цјелине.

Кључне ријечи: говор Јаворана, источнохерцеговачки (херцеговачко-крајишки) дијалекат, сјеверозападна скупина источнохерцеговачког (херцеговачко-крајишког) дијалекта, консонантизам, консонант *x*, консонант *φ*, консонантске скупине, јотовања

I. Уводне напомене

1. У раду *О вокализму говора Јаворана* већ су дати прелиминарни подаци о географском положају Јаворана, становништву и лингвистичким освртима на ово говорно подручје (о томе в. Црњак-Козомара 2015: 697–699), те се овдје, из практичних разлога, они неће наводити.

Циљ овог рада јесте да се описом једног сегмента говора села Јаворана да прилог проучавању консонантског система српских говора у сјеверозападном дијелу српског говорног простора источнохерцеговачког дијалекта, те одреди мјесто истраженог ареала у укупном слици коју налазимо у наведеном дијалекту.

II. Грађа

2. Говор Јаворана карактерише консонантски систем који се у суштини не разликује много од стања у стандардном српском језику (исп. Пецо 2001: 613), а његов схематски приказ изгледа овако:

Сонанти: в ј

* dijana.crnjak@unibl.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта „Проучавање и заштита нематеријалне културне баштине Републике Српске“, који финансира Министарство науке и технологије Републике Српске.

М Н Њ
Л Љ Р

Консонанти: к п т ћ ч ц
г б д њ ц
(х) ф (џ) ш с
(з) ж з

3. Као и у другим српским говорима, највише одступања од прилика које налазимо у српском књижевном језику представља нестабилан статус сугласника *х*. Иако се под утицајем школства и медија овај глас неријетко може чути у говору становништва Јаворана, ипак је много већи број позиција гдје се он губи, замјењује сугласницима *в*, *ј* и *к* или се у процесу неутралисања хијата на мјесту гдје је некада стајао глас *х* развијају секундарни сугласници, о чему, између осталих, свједоче сљедећи примјери:

а) *х > Ø*: *ајва̄н*, *ајдѹк*, *аљ^нна*, *вр̄*, *Вр̄ова^ец*, *гѡрњ̄и*, *гр̄а*, *Ђр̄цегов^нна*, *й̄љада*, *й̄љада̄*, *кр̄ѹ*, *кр̄ѹа*, *љѣб*, *љѣба*, *м̄ал̄ӣ*, *м̄ауне*, *м̄ла̄дӣ*, *м̄дӣ*, *њ̄ӣ*, *ѡв̄ӣ*, *ѹ однӣку*, *у от̄елу*, *на̄шӣ*, *сна̄*, *сна̄а*, *сӣтн̄ӣ*, *та̄кӣ*, *тӣ*, *ѹда̄љенӣ*, *цр̄венӣ*, *цр̄квенӣ*;

ај та̄мо, *ајде*, *ајмо*, *ајте*, *кѡме би*, *та̄ би*, *ѡда̄*, *ѡда̄мо*, *ѡће*, *ѡћете*, *ѡћу*, *реко нӣје*;
на̄ вр села, *ѡдма̄*;

б) *в* се јавља на мјесту некадашњег *х*: *гл̄ѹв*, *кр̄ѹв*, *сѹв*;

в) на мјесту некадашњег *х* јавља се *ј*: *кѹ̄јна*, *кѹ̄ј^нна*¹¹⁰;

г) *х > к*: *Кр̄ва̄ти*, *сир̄ѡма̄к*, *сир̄ѡма̄ци*, *те̄пик*;
*закт^нјеват*¹¹¹.

Вокалске групе настале након губљења фрикатива *х* разбијају се прелазним гласовима *в* и *ј*:

а): *бӯва*, *дӯва̄н*, *дӯва̄на*, *кр̄ѹва*, *кѹ̄ва̄ње*, *мӯва*, *про̄ва*, *сна̄ва̄*, *сѹва̄*, *сѹв̄ӣ*;

дӯват, *кѹ̄ва̄*, *кѹ̄вала*, *кѹ̄ва^ет*, *скѹ̄ва̄м̄*;

б): *ма̄ћ^нја*, *пл̄е̄ја^енӣ*, *про̄ја*, *прѡма̄ја*, *сна̄ја*.

Јављање сугласника *х* потврђују сљедећи облици ријечи:

Бӣха̄ћ, у *Бӣха̄ћу*, *Дӯхове*, *за̄хт^нјѡва̄*, *Механот̄ехника*, *са̄храна*, *ѡнӣх*; *те̄пих*, *хл̄ѡба*, *хра̄на*, *Хр̄ва̄цкѹ*, *ша̄х*;

нахра̄нит, *сахра̄њӯју*, *хра̄нӣ се*, *хт̄јѡли*, *шлӣхтам̄ се*;

ах̄а̄, *ох̄ѡ*.

¹¹⁰ О фонетским ликовима ове именице у Лијевчу пољу и Жупи в. у Црњак 2006: 71.

¹¹¹ Сличне примјере оваквих замјена в. у Драгичевић 2007: 343.

4. Употреба фрикатива *ф* у ријечима страног поријекла које су у српски језик ушле у новије вријеме скоро је редовна појава¹¹².

Исп.: *кафа̀на, кафу, офѝцир, пла̀фон, прѝфесори, ра̀фе, телѝфон, фа̀брика, фа̀култет, фа̀рме, фа̀рме̄, фѐлер, фѝлм, фѝн, фѝна, фѝно, фѝрма, фѝшек, фла̀ша, фла̀шу, фотѝља, Фра̀нцуз, фрѝнт, фу̀дбал, шѝфѝр;*

за̀фалӣ, кафѝндишиѝмо, ѝфалӣ, фа̀лӣ, фа̀рба̀м, фѝјучӯ, фу̀ћка̄;
фѝзички, фѝно.

Замјену *ф > в* потврђује историзам *вучија*, који је забиљежен само у овом облику; чешће је *кава* него *кафа*, а некадашњу форму *ва̀брика* углавном је потиснула *фа̀брика*.

Обично је *поду̀мент–поду̀мента* и сл., али и *фуда̀мент*.

О још неким специфичностима у вези са сугласницима *х* и *ф* в. у т. 11.

5. Позициона условљеност сонанта *ј* у интервокалном положају разлог је честих дјелимичних редукција овог гласа¹¹³. Овакве редукције присутне су у различитим комбинацијама гласовних низова у којима се између два вокала нашао глас *ј*. У прикупљеном материјалу нађено је много таквих примјера, од којих издвајамо сљедеће:

Бо̀ѝ, Бо̀и, Во̀ѝ, двѝица, ѝзда̀ица, Илѝи, ја̀е, ја̀ета, ко̀ѝ, ко̀ѝм, ко̀ѝи, ко̀ѝим,
Кра̀ина, кра̀ишкӣ, но̀вӣӣ, у ѝдво̀енӣм, ѝдво̀ѝӣ, на прѝма̀и, Ста̀но̀ѝн, Ста̀но̀ѝно,
трѝица, трѝици, о ѝда̀и;

бру̀ѝ, да̀ је бѝло, да̀ је зна̀ла, напѝили, на̀ је дѝбро, пѝеде̄, пѝка̀е се,
презнѝила се, прѝда̀ѝе, то̀ је бѝло, ѝда̀ѝе и др.

6. И сонант *в* у међувокалском положају понекад има нестабилан статус, првенствено кад се нађе између вокала непредњег реда, те се чује као слаб прелазни глас или у потпуности испада. Исп.:

а) *гла̀у, го̀еда*¹¹⁴, *Ја̀оран̀ма*, на *Ја̀оровѝм* бр̀ду, *ка̀у, ку̀а̀ње, обу̀а̀че* (врста обу̀ће), *сла̀у, у рѝу;*

ку̀а̀, обу̀о̀ се, чу̀а̀, чу̀а̀мо, чу̀ат, чу̀о̀;

ѝо̀, здра̀о̀, ѝѝе.

б) *Ја̀орани, крѝом;*

¹¹² Очигледно је да се у краткој временској дистанци у великој мјери промијенио статус сугласника *ф*. Ако се упореде радови о западним српским говорима из седамдесетих и осамдесетих година прошлог вијека (в., нпр., Петровић 1973: 67–68, Дешић 1976: 138–140, Петровић 1978: 67, Драгичевић 1986: 98–99), долазимо до спознаје да је од тог периода до данас сугласник *ф* постао равноправан члан консонантског система српског језика.

¹¹³ „Та је појава више условљена природом српскохрватског *ј* него припадношћу некога говора овоме или ономе дијалекту одн. овој или оној дијалекатској скупини“ (Николић 1991: 282).

¹¹⁴ Исто је стање и у Црњак 2011: 30.

ку̀ат, чу̀ат;
ѐо, ѐо га¹¹⁵.

7. Остале сугласнике карактерише веома висока артикулациона стабилност и у највећем броју случајева стање је идентично као у стандардном српском језику. О одступањима која су карактеристична за говор Јаворана може се рећи да су специфична и за остале српске говоре на просторима источнохерцеговачког дијалекта и о њима ће бити ријечи у наредним тачкама.

8. Сугласничке замјене спроводе се у следећим ситуацијама:

1) Супституцију $p > l$ забиљежили смо у везнику *јер*: *јел* има̄ д̄оста сир̄омашн̄и људӣ, *јел* је т̄амо б̄ољ̄е, *јел* смо б̄или м̄лади, *јел* ч̄есто м̄огу има̄^т проблем̄е.

2) Замјена $љ > л$ присутна је у: *полопр̄ивреда*, *полопр̄ивред̄е*, *полопр̄ивред̄ом*.

3) Замјена $д > ђ$ понекад се јавља у партикули *год*: ђе *гд̄ђ*, кад *гд̄ђ*, ч̄им *гд̄ђ*.

4) Веома фреквентни ротацизам $ж > р$ присутан је и у овом говору: *м̄оре*, н̄е *мере*, н̄е *море*.

5) Уз облике *ка̄ж̄ем*, *ка̄ж̄еш* и сл. сасвим су обични и *ка̄̄ем*, *ка̄̄еш*...

6) Супституција $в > ф$ спроводи се у именици *кòф̄ер̄та*.

7) За замјену $ч > њ$ имамо: *мòсквӣћ*, *с̄енд̄вӣћ*, *теф̄ерӣћ*.

8) Промјена $и > ђ$ записана је у: *ђ̄езма*, *ђ̄езмица*.

9) Именице *Ма̄ђ̄ар* и *Ма̄ђ̄ара* потврђене су само у овим ликовима.

9. Ни јављање секундарних сугласника не одступа од општег стања у осталим српским говорима у ближем или даљем окружењу. Међу секундарним сугласницима који се могу наћи у говору Јаворана у грађи најчешће имамо сонанте:

ј: *мòт^тка*, *јд̄н̄е*;

р: *бр̄есплатно*; *бр̄ез н̄ас*;

н: *пр̄ан̄ђед*; *б̄удн̄е*; *дòкл̄ен*, *дòтл̄ен*, *нòнде*, *овд̄ал̄ен*, *од̄акл̄ен*, *д̄кл̄ен*, *от̄ал̄ен*;

в: *а̀втобус*, *а̀втобуса*, *ј̄анув̄ар*, *свир̄ена*, *ф̄е̄брув̄ар*. Слабо прелазно *в* понекад се развија у хијату: *зн̄а̄̄о*, *д̄бӯ̄о* се, *чӯ̄о*;

м: *д̄кт̄ом̄бар*, у *д̄кт̄ом̄бру*.

Од консонаната као паразитски сугласници биљежени су оклузивни *д* и *к*: *бу̀лдожд̄ер*, *зд̄ра̀к*.

10. Слично као и сонант *в*, неки сугласници у међувокалском положају понекад су подложни губљењу. Један број примјера таквог губљења већ је дат у Црњак–Козомара 2015: 705, а овдје још додајемо и: *гл̄е̄̄о*, *пòглеат*, *пòглеа̄иш*, *тр̄е̄̄амо*.

Сугласник *т* често се губи у прилошком облику (*ј*)*д̄н̄е*.

¹¹⁵ О потпуним редукцијама сонанта *в* један број примјера наведен је и у Црњак–Козомара 2015: 705.

11. У сљедећим примјерима огледа се судбина појединих сугласничких скупина:

-бд-: *òвд̄ан*

-бз-: *зòва*

-бн-: *òвнòћ*

-вј-: *чò'ек, чò'ека*

-вљ-: *зàбàљат*

вр-: *вретèно*

гв-: *гòздено̄, гòжђе*

гд-: *дùња*

гл-: *глиста*

-гм-: *бòме, дабòме*

-гн-: *сàгњило*

-гњ-: *јàњàд*

-двј-: *мèђед*

д-гл: *пò гла̄ву*

-дз-: *òзòвнèм се*

д-ј: *ò ј'тра*

д-к: *кòт кућè*

-дм-: *òдмà*

-дн-: *дà'нидè, испанè, пàнè, рàспанè се, спàнè*

д-н: *кò нàс*

-дс-, д-с: *ослужили, оспàво̄, прèстàвнѝк; ка смо бѝли, кò сваког, сà сам дòбро, прè собòм*

-дсј-: *прèсједнѝк*

-дств-: *срèства*

д-т: *ò тадà, прè тѝм*

д-ћ: *кà ће, кù ћеш, кù ћемо, сà ће*

-дхр-: *òдрàнѝ, òдрàњен*

д-ц: *прè цр̄кву*

-жј-: *бòжѝ*

-зг-: *мòзга*

зр-: *жрàк*

-зј-: *кòзѝ*

зн-: *знàм*

з-њ: *бèж њè, бèж њега*

з-с: *и сèла*

-јн: *кòмбàј*

-кл-: ёкља̄, ёкљат
кћ-: ћёр, ћёри
-љд-: вѡлда
мн-: млѡго
-мњ-: сѹмљив, сѹмљива
-мт-: зѡпѡнтї̄м, пѡнтї̄, пѡнтї̄м
-нд-: комадѡнт
-нж-: ижѣњѣр
-нз-: пѣмзија, у пѣмзији¹¹⁶
-нј-: нѣкција
-нк-: бѹњкер
-нр-: вѡредно
-нс-: ѡсѡн
-нстр-: истрѹмѣнти
-нт-: мѡметѡлно
-нтр-: концѣтрѡт
-пк-: клѹко
пс-, -пс-: сѡват, сѹјем; осѡват
пт-: тїѹца
пч-, -пч-: чѣла, кѡвча (и кѡпча)
пи-, -пи-: шѣнѹца; ѡдѡшѣ
-рк-: ѹѹкулѡр
-рм-: жѡндѡр
-рт-: атилѣрија
-сл-: благосѡвит
с-њ-: ш ѡѡм, ш ѡѡм
-ств-: ѹчестовали
-стм-: ѡсма
-стст-: шѣстѡ
-сф-: ѡсвалт
-сх-: рѡскѡд
схв-: свѡтѡм
-тск-: Рѡѡцкѡ, у Рѡѡцкѡј
-тст-: пѣстѡ, дѣвестѡ
-тств-: богѡство
тх-: тѡѡр

¹¹⁶ О овој замјени в. и у: Дешић 1976: 203, Симић 1978: 65, Драгичевић 1986: 118, Козомара 2013: 99.

т-ш: пé-шĕст

-ћк-: вѡћка

-ћн-: срĕтна, срĕтна̄

-ћњ-: вѡћњāk

-фр-: сѡпре¹¹⁷

-фт-: јѣвтĭн

хв-, -хв-: вātā, вātали, фāла, фāлĭ се; зафāљујӯ, зафатĭм, пофāли се, прĭватĭш, уватĭ

хл-, -хл-: лāдан, лāдна, лāднокр̄ван, лāче; прĕлада

хљ-: љѣб

хр-: рāна, рāст, рāстови; рāнĭмо се

-хтј-: зāктјев, зāктјева

-чк-: мāчка

чл-: члāнак

шк-: шкѡла

-шњ-: гѡдишно

-шств-: друштво

-шч-: бāшчa, бāшчa.

12. Домашаји новог јотовања у већини случајева компатибилни су са ситуацијом у књижевном језику:

а) Јотовање сугласничких скупина *-јт-* и *-јѡ-* забиљежено је у примјерима: *ѡѡћĕ, ѡѡћĕм, ѡѡћĕмо, ѡѡћӯ, ѡзāћ, нāћĕмо, нāћӯ, нāићĕ, нāћ, ѡбĭћĕм, ѡбĭћ, пѡћĕ, пѡћĕм, пѡћӯ, прѡћĕш, прѡћ, ућĕмо, унĭћĕ, унĭћӯ.*

Група *-јѡ-* може да остане нејотована, при чему се губи њен други дио – сугласник *ѡ*: *ѡѡĕмо, ѡѡĕш, нāĕ, нāĕм¹¹⁸.*

б) Јотовање је редовно у збирним именицама на *-је*: *весĕље, грѡбље, грѡжђе, грѡжђе, здравље, лишиће, прѡљеће, прућа, сāће.*

в) Код придјева на *-ји* јотовање је спроведено у облицима *гѡвећĭ, дĭвљĭ, јāњећĭ, краљĕĕ,* али су овом говору познати и нејотовани ликови: *дĭвĭ* и *кравĭ.*

г) У грађи имамо само: *рѡћāk* и *нĕћāk.*

д) Јотовање фрикативних сугласника *с* и *з* извршено је у прилозима: *ѡзутра, сѡтра, сѡтрѡдāн.*

ђ) У Ијд именица 4. Стевановићеве врсте биљежени су само облици са суфиксом *-и*, те за ову категорију и нема примјера јотовања.

¹¹⁷ Облик *сѡпра* потврђен је у Црњак 2006: 77.

¹¹⁸ Информатори се сјећају да су њихови најближи преци употребљавали и нејотоване секвенце у облицима типа *нāјѡĕ, ѡјѡĕ* и сл.

13. Јекавским јотовањем, осим сонаната *л* и *н*, обухваћени су још неки сугласници.

а) Као и у књижевном језику, сугласници *л* и *н* редовно се јотују: *бљѣсак*, *ддљѣ*, *жѣљѣзо*, *љѣто*, *љѣтос*, *мљѣли*, *Њѣма^ечкѣ*, *слѣп^лло*, *Сњѣжана*, *њѣговат* и др.

б) За јотовање оклузива *д* и *т* карактеристични су слѣдећи примјери: *ђѣвѣр*, *куђѣља*, *мѣђед*, *Нѣђѣљко*; *виђет*, *дођерѣм*, *ћѣо*, *ћѣрѣмо*, *ђе*; *нѣђе*, *свѣђе*, *свѣђе*.

Обавезно је *дјѣвѣјка*, *дјѣца* и сл.

в) Јотовање фрикатива *с* и *з* спроводи се у ограниченом броју лексема: *сѣдок*, *сѣкура*; *иѣзли*, *иѣст*, *иѣсекѣ*, *оѣскли*, *прѣсекла*, *рѣсекли*, *сѣди*, *сѣди*, *сѣди*.

г) За јотовање оклузива *п* имамо једну потврду: *пљѣна*.

14. Сугласничке скупине *шт/шћ*, *жд/жћ*, које су настале од старијих скупина **st` (*sk`)*, **zd` (*zg`)* (о класификацији према овој изоглоси в. Вуковић 1963: 23), у говору Јаворана имају сличне рефлексе као у другим западним српским говорима (в., нпр., Петровић 1973: 76–77 и Дешић 1976: 173–174).

а) Скупина *шт* забиљежена је у: *гѣдиште*, *двѣриште*, *зѣмљѣште*, *кѣдиште*, *нѣмјештѣј*, *оѣгњѣште*, *прѣшит*, *рѣтиште*, *сѣриште*, *штѣп*;

врѣштѣли, *врѣштѣт*, *крѣштѣна*, *крѣштѣне*, *крѣштѣно*, *нѣкрѣштѣн*, *нѣпуштѣ*, *нѣпуштѣ*, *ѣтпуштѣн*, *пѣништѣна*;

уѣпште, *уѣпште*.

б) Скупина *шћ* потврђена је у слѣдећим примјерима: *гѣдишће*, *зѣпушћено*, *кѣришћѣње*, *крѣшћѣн*, *крѣшћѣна*, *рѣскрѣшће*;

крѣшћѣвѣ, *нѣпушћѣ*, *ѣтпушћѣли*, *пѣкрѣшћѣват*, *прѣпушћѣ*, *пушћѣј*, *пушћѣла*, *пушћѣне*.

в) За јављање скупине *жд* потврде су облици: *мѣждѣни*, *жвѣждѣ*, *звѣждѣ*.

г) Скупина *жћ* није посвједочена ниједним примјером.

15. Уз метатезом формиране облике *сѣв*, *свѣ* и сл., за овај говор обични су и ликови *бѣвлѣн*, *бѣрјѣк*, *и^нфрѣкт*.

Преметање гласова често је и у прилошким облицима типа: *нѣде*, *нѣј*, *вѣј*, *вѣјка*, *овѣдѣлѣн*, *ѣвдѣлѣн*, *ѣндѣлѣ*.

Уз чешће јављање стандардних лексема *лѣкат* и *нѣкат* (о овом в. Козомара 2015: 107–108), у грађи је забиљежено и: *лѣтак*, *нѣтак*, *нѣци*¹¹⁹.

Редовно је: *мѣнастѣр*, *нѣћвѣ*, *вѣзда*, *вѣздѣн*.

¹¹⁹ Дешић у западнбосанским ијекавским говорима не наводи ниједан примјер с извршеном метатезом у поменути лексемама, а ни Петровић и Далмација немају таквих потврда (в. Дешић 1976: 193–194, Петровић 1973: 87–88, Далмација 1997: 88 и Далмација 2004: 146).

16. Појава хаплогошког уопштавања, као и у многим другим говорима, уобичајена је код именице *кукуруз* и њених деривата: *ку̀руз*, *куру̀за*, *ку̀руза̄*, *куру̀зе*, *куру̀зи*¹²⁰ и сл.

Упрошћавање читавих гласовних низова карактеристично је у бржем темпу говора и јавља се у различитим врстама ријечи. Исп.: *код̄ һ̄е* (код куће), *ра̀зда* (разреда); *ӣкӣ* (икакав), *ӣма̄* ли *ӣш* нòво, *н̄екав*, *н̄еке*, *м̄е* ш ч̄ӣн̄ӣ, *нӣк̄е* прӣлик̄е, *нӣкӣ* људи, *нӣш*;

задо̀ва̀ља̀ју̀ће, *бр̀о̄* јтро.

а̀ј та̀мо, *вӣћете*, *ме̄т* (метнути), *не̄ меш*, *не̄ мош*, *ош̄ а̀мо*, *кӯ ш* (куда ћеш), како *д̄ш*, *не̄ш*, *д̄шли*, *д̄ш̄о̄*, *ћ̄е ш*;

др̄у̀кч̄е, *д̄вл̄ен*, *д̄дуд̄а̄* (одовуда), *д̄зг̄о̄*, *д̄зд̄о̄*, *д̄зд̄о̀ље*, *д̄кл̄ен*.

17. Од осталих особина консонантског система говора Јаворана истичемо сљедеће:

а) Финални звучни сугласници нису често подложни десоноризацији, што је појава карактеристична за западнију скупину сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (в. Драгичевић 2001: 85). И тамо гдје је забиљежена ова појава, обезвучења су била дјелимична: *зоб̄ⁿ*, *лӯг̄^k*, *н̄екад̄^m*, *но̄ж̄^u*, *плӯг̄^k*.

б) За асимилацију и дисимилацију сугласника може се утврдити да се спроводи по општепознатим правилима, што је видљиво на основу примјера у т. 11, те у раду гдје смо обрадили вокализам говора Јаворана (в. Црњак–Козомара 2015: 707).

в) Промјена *-л > -о*, као и у главнини српских говора, понекад се спроводи и у позицијама у којима сонант *л* није на крају слога, те се редовно срећу аналошки облици типа: *да̀ваоц*, *дон̄дсӣоц*, *старос̄једӣо̄ца̄*, *та̀оц* и сл.

г) Сонанти *л* и *н* у позицијама испред вокала *и* нису подложни палатализовању.

О палатализацијама веларних сугласника и још неким морфонолошким појавама биће ријечи кад се буду описивале морфолошке особине овог говора.

III. Закључне напомене

18. У закључцима о вокализму говора Јаворана (Црњак–Козомара 2015: 706) констатована је несумњива припадност овог говора источном огранку сјеверозападне скупине херцеговачко-крајишког дијалекта (о томе исп. Драгичевић 1986: 226–228 и Ивић 1996: 146–147). На основу овдје презентованих дијалекатских особина може се закључити да се консонантски систем говора Јаворана не разликује много од стања

¹²⁰ Пецо на другачији начин тумачи губљење фонемског низа ку: „У цијелој западној Босни имамо *куру̀з*, *куру̀зана*, *куру̀зй̄ш̄е/куру̀зй̄ште* и сл. Понегдје се ово објашњава хаплоглогијом. Ипак ми се чини да је у питању редукција гласова, прво самогласника у па затим оклузива *к*: *куру̀руз–ку̀круз–куру̀з*“ (Пецо 1975: 250).

какво налазимо у стандардном српском језику. Слично као и у највећем дијелу српских говора, одступања од књижевног језика углавном се тичу и даље нестабилне артикулације фрикатива *x*, док је глас *ɸ* постао потпуно равноправан у консонантском систему овог говора. Сонанти *j* и *v* карактеристични су по позиционо условљеној нестабилности између појединих вокала. Сугласничке скупине у суштини се понашају као у већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта, што је случај и кад су у питању сугласничке замјене. У процесу новог и јекавског јотовања формирани су констриктиви *с* и *з*, а јекавско јотовање обухватило је нешто већи број сугласника него књижевни језик, али у много мањем обиму од говора на крајњем југоистоку. Рефлекси старих скупина **st* (**sk*'), **zd* (**zg*') имали су развој у правцу штакавских говора, док су шћакавизми који се јављају претежно резултат подновљеног јотовања.

Једна појединост, међутим, заслужује посебну пажњу, а то је распрострањавање изоглосе *лакат*, *нокат*: *латак*, *нотак*. Иако у мањем броју случајева, у говору Јаворана евидентирани су и метатезом формирани облици *лѣтак* и *нѣтак*. Како је већ речено у т. 15, у мањим или већим студијама о западнијим српским говорима није било потврда метатезе у наведеним облицима. Исто тако, у исцрпном прегледу консонантизма босанскохерцеговачких говора проф. А. Пецо ни у једном пункту западније од ријеке Врбас нема забиљежене овакве замјене. У српским посавским говорима између Врбаса и Украине утврђено је да облици *нотак* и *латак* постају све мање фреквентни идући од истока према западу. Све то коначно наводи на прилично увјерљиву тврдњу – да је ријека Врбас приближна западна граница пружања ове изоглосе.

Литература

- ДАЛМАЦИЈА, Стево. *Ијекавски говори Поткозарја*. Бањалука, 1997: стр. 1–264.
- ДАЛМАЦИЈА, Стево. *Рјечник говора Поткозарја*. Бања Лука, 2004: стр. 1–362 + карта.
- ДЕШИЋ, Милорад. „Западнобосански ијекавски говори“. *Српски дијалектолошки зборник XXI*. Београд, 1976: стр. 1–316 + карте.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. „Говор личких јекаваца“. *Српски дијалектолошки зборник XXXII*. Београд, 1986: стр. 7–238 + карте.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. *Списи о западнијим српским говорима*. Бања Лука, 2000: стр. 5–120.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. „Најзападнији српски говори данас“. *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности*, књига I. Бања Лука, 2001: стр. 79–89.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. „О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине)“. *Српски дијалектолошки зборник LIV*. Београд, 2007: стр. 323–401.

- ИВИЋ, Павле. *О језику*. Група аутора. Република Српска Крајина, Книн–Београд, 1996: стр. 143–158.
- КОЗОМАРА, Драгомир. *Српски посавски говори између Врбаса и Укрине (фонетске и морфолошке особине)*, докторска дисертација у рукопису. Бањалука, 2013: 221 стр.
- НИКОЛИЋ, Мирослав. „Говори србијанског Полимља“. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII*. Београд, 1991: стр. 1–549.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. „О говору Змијања“. Библиотека *Зборника за филологију и лингвистику XIV/1–2 и XV/1–2*. Нови Сад, 1973.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад – Загреб, 1978.
- ПЕЦО, Асим. „Икавскошћакавски говори западне Босне“ (I дио: Увод и Фонетика), *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник I*. Сарајево, 1975: стр. 1–264.
- ПЕЦО, Асим. „Консонантизам босанскохерцеговачких говора“. *Српски дијалектолошки зборник XLVIII*. Београд, 2001: стр. 607–696.
- СИМИЋ, Милорад. „Говор села Обади у босанском Подрињу“. *Српски дијалектолошки зборник XXIV*, Београд, 1978: стр. 1–124.
- ЦРЊАК, Дијана. *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*. Бања Лука: Филозофски факултет, 2006.
- ЦРЊАК, Дијана. *Пастирска лексика лакташког краја*. Бањалука: Филолошки факултет, 2011.
- ЦРЊАК, Дијана и Драгомир Козомара. „О вокализму говора Јаворана“. *Српски језик XX*. Београд, 2015: стр. 697–710.

*

- VUKOVIĆ, Jovan. „Bosanski i hercegovački ijekavski govorni tipovi“. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XVII*, 1963: стр. 7–28.

Dijana M. Crnjak
Dragomir V. Kozomara

CONSONANT SYSTEM FEATURES OF JAVORANI SPEECH

This paper gives a survey of principal consonant system features of the insufficiently researched dialectic area, then it compares it with the current condition in the standard Serbian language and additionally defines its place in the light of the East Herzegovina (Herzegovina-Krajina) dialect as a compact speech whole.

Keywords: the Javorane speech, East-Herzegovinian (Herzegovina-Krajina) dialect, north-eastern East-Herzegovinian (Herzegovina-Krajina) dialect, consonants, consonant *h*, consonant *f*, consonant clusters, iotations